

## ПОЕТИКА ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ

УДК 82:7.011.2(477–25)

Городніча Н. В.,  
вчитель першої категорії,  
Навчально-виховний комплекс № 5 м. Енергодара

### РИСИ ОРНАМЕНТАЛЬНОГО СТИЛЮ В “СЛОВІ ПРО ІГОРІВ ПОХІД”

Світова література знає небагато творів, які б захоплювали нові й нові покоління, перетинали межі країн і материків, здобували все ширшу й гучнішу славу. І саме до таких пам'яток належить безсмертне “Слово о полку Ігоревім” – героїчна, сповнена палкої любові до вітчизни, до свого народу пісня-заклик, що лине з сивих віків Київської Русі і гаряче відлунює в наших серцях [2, 5].

Про “Слово” опубліковано понад п'ять тисяч монографій і спеціальних розвідок у різних країнах світу – найбільше в Україні. В них “Слово” трактовано авторитетними вченими (Бантиш-Каменський, Максимович, Потебня, Франко, Огоновський, Грушевський, Перетц, Гудзій, Булаховський, Махновець, Пінчук, Мишанич, Охріменко та інші) як цінне джерело з історії Київської Русі, нашої літературної мови, фольклору, міфології, історичної географії, навіть – давньої фауни і флори України [6, 353].

У Луганському педагогічному університеті ім. Тараса Шевченка 15 травня 2000 року відбулася всеукраїнська науково-практична конференція ““Слово о полку Ігоревім” і Луганщина”, присвячена 200-річчю від дня публікації знаменитої пам'ятки XII століття, тісно пов'язаної з донбаським регіоном [8, 95].

Віднайдення “Слова про Ігорів похід” стало етапною подією, поему визнано найвидатнішим твором княжої доби. Він справив помітний вплив на літературний процес в Україні – Русі кінця XII–XIII ст., але через байдужість церковних письменників до світської тематики випав з активного культурного життя аж до кінця XVIII ст. [3, 19].

Автентичність (дійсність) “Слова” першим підтвердив К. Калайдович, який у Московській синодальній бібліотеці на Апостолі 1307-го року знайшов запис, який безумовно був узятий із “Слова”, а саме: “При сих князех сѣяшеть ся й ростяше усобицами, гыняше жизнь наша, в князех которы, и вѣци скоротншася человѣком”. Цей запис відразу сильно ствердив автентичність “Слова” [4, 15].

Вивчення “Слова” українськими дослідниками започаткував М. Бантиш-Каменський. Після нього питання художньої майстерності пам'ятки, історичного матеріалу, що ліг в основу сюжету, мови, авторства й часу написання твору, його місця в історії літератури та політичної думки різнобічно розробляли науковці кількох поколінь, які досягли значних результатів й міцно закріпили авторитет українського словознавства [3, 19].

Першим дослідником з України, який після Бантиш-Каменського спеціально займався пам'яткою, був В. Капніст, котрий до підготовленого ним прозового перекладу “Слова” російською мовою (1809–1813) написав ґрунтовну вступну статтю і склав коментар на 228 позицій; на жаль, його праця побачила світ лише

1950 року. Капніст відкидав твердження скептиків про те, що твір написано В. Татищевим, доводив, що пам'ятка належить до XII ст. Свої висновки письменник виводить, базуючись на різнобічному вивченні не тільки тексту "Слова", а й історії княжої доби, літературних пам'яток того часу.

Позиція Капніста щодо оригінальності "Слова" як твору XII ст. значно зміцніла, коли професор Московського університету український вчений Р. Тимківський 1820 р. знайшов "Задонщину" й аргументував її залежність од "Слова" в ідейно-стилістичному плані. Тимківський не тільки підтримав К. Калайдовича (відкритий останнім запис на псковському "Апостолі" від 1307 р. підтвердив оригінальність поеми), а й показав поширеність твору в різних місцевостях колишньої Київської Русі в XIV–XV ст. І. Франко в праці "Слово про Лазарево воскресіння" довів, що поема має багато спільних ідейних і стильових рис із такими пам'ятками кінця XII – поч. XIII ст., як "Слово про Романа", "Слово про загибель про загибель Руської землі", "Слово про Лазарево воскресіння" та інші "дружинно-лицарські" поеми тієї доби, що "Слово о полку Ігоревім" справило вплив на розвиток не тільки світської героїчної поезії, а й духовної [3, 20].

Переломним етапом стали праці М. Максимовича. вчений показав, що "Слово" було написано як відгук на злобу дня. Невдалий похід Ігоря в 1185 р. послужив Авторіві поеми поштовхом до роздумів про негаразди тогочасного політичного життя в державі. Занепад міцної великокняжої влади призвів до посилення удільно-князівського сепаратизму, виразниками якого виступають чернігівські князі й, зокрема, Ігор та його брати й спільники. М. Максимович, широко проаналізувавши літописи розповіді про особливості життя України в другій половині XII ст., повість про Ігорів похід у Київському літописі, тематику, проблематику та ідейне спрямування інших тогочасних творів і текст поеми, показав, що "Слово" генетично пов'язане з усною та писемною літературою Київської Русі тієї доби. Ці висновки загалом прийняли всі українські дослідники пам'ятки, а також зарубіжні, зокрема російські, словознавці та історики давнього письменства.

Конкретний час написання "Слова" дослідники уявляють собі так: пам'ятку створено 1185 р. (М. Максимович, А. Петрушевич); між 1185–1186 рр. (М. Максимович, О. Огоновський); 1187 р. (В. Коцовський, І. Франко, П. Єфремов); після 1188 р. (І. Хрущов, М. Костомаров, А. Лонгинов, І. Мандичевський) [3, 20].

Відомо, що киеворуські князі охоче запрошували скандинавів на дипломатичну службу, наймали до війська, селили на постійне проживання, одружували своїх дітей зі скандинавськими монархами, воєводами і що їх культура мала певний вплив на розвиток нашої. В. Анастасевич, історик, бібліограф та видавець, ще на початку XIX ст. звернув увагу на потребу вивчення взаємин нашого давнього письменства і, зокрема, "Слова" з традиціями не тільки грецької, а й скандинавської культури. М. Максимович доводив мінімальний вплив скандинавської культури на українську, бо Київська Русь мала свої давні й сильні традиції, відтак самі скандинави досить швидко асимілювалися серед русичів-українців. О. Партицький у працях "темні місця в "Слові о полку Ігоревім"" (Львів, 1883), "Староруський акцент і ритміка "Слова о полку Ігоревім"" (Львів, 1884), "Слово о полку Ігоревім"

(Львів, 1886) обґрунтовує вплив скандинавської та готської міфологій на культуру, побут, звичаї, світогляд тодішніх українців, зокрема й Автора поеми. О. Партицький – єдиний з наших учених, що підтримав норманську теорію становлення Київської Русі (в російській науці її обстоював М. Погодін) [3, 21].

За змістом у “Слові” йдеться про невдалий похід князів Ігоря Новгород-Сіверського та його брата Всеволода проти половців. Після першої перемоги військо князів не витримало численних половецьких сил. Ігор опинився в половецькому полоні, з якого потім утік за допомогою одного половця. Через рік повернувся з полону його син, що одружився тим часом із донькою половецького князя Кончака. Але оповідання про ці події не вичерпує змісту “Слова”. Після опису Ігоревої поразки автор вставив “Золоте слово” київського князя Святослава до інших князів, спогади про різні давніші історичні події та “плач” Ігоревої дружини Ярославни. Та й сама оповідь щоразу переривається історичними та літературними ремінісценціями. Отже, зміст твору загалом дуже складний.

Композиція твору як цілого має певні особливості. Після короткого заспіву, де автор висловлює своє бажання “співати” згідно з дійсністю, а не в стилі Бояновому, починається оповідь про похід та його нещасливий кінець. Друга частина переносить нас у “золотоверхий” терем князя Святослава у Києві, оповідає про його сумний сон та не менш сумну звістку про Ігореву поразку та вкладає в уста Святослава “Золоте слово” до князів, яких він закликає до спільного виступу проти половців. Кінець “Золотого слова” (навмисне?) неясний; замість Святослава починає говорити сам автор та поринає в згадки про минуле. Третя частина – “плач” Ярославни. Остання частина описує втечу Ігоря з половецького полону. Кілька останніх рядків – кінцівка – “слава” князям та воякам.

Якщо більші частини твору добре відмежовані одна від одної, то не можна цього сказати про будову окремих частин. Лише “плач” Ярославни розпадається на чотири “строфи”, з яких три останні починаються тими самими словами: “Ярославна рано плаче”. Але будова 1, 4 і зокрема 2-ої частини почасти дуже заплутана. Автор ніби навмисне затемнює будову твору, – про сонячне затемнення він згадує двічі, на дуже важливі моменти лише натякає: напр., Овлур (за літописом Лавор), половець, що допоміг Ігореві втекти з полону, з’являється в творі без усякої “підготовки”; неясно, де говорить автор сам, а де дійові особи; що саме після “Золотого слова” Святослава починає говорити автор, можна здогадуватися лише з звернення до князів “господине”, яке було можливим тільки в устах підлеглого; тогочасна дійсність сплітається з згадками про минуле. В різних місцях – літературні зауваги: характеристика Боянового стилю, цитати з бояна, спроба писати в його стилі, наслідуючи чи пародіюючи його. У автора, який так прозоро скомпонував “плач Ярославни”, можемо вважати цю скомплікованість композиції за навмисну.

Деякі дослідники висловлювали думку, що неясність композиції постала через невміння переписувачів, які переплутали окремі речення або сторінки старішого рукопису. Але спроби перестановок частин виявляються непотрібними. Напр., затемнення сонця, що відбулося вже під час походу, у “Слові” поставлене перед походом. Це може бути зв’язане з традицією героїчного епосу, в якому

похмурий тон часто бринить із самого початку (“Іліада”, “Нібелунґи”); до того ж цей зловісний знак не зупинив князя перед походом, що підкреслює його рішучість та сміливість. Так само недоречними видаються інші пропонувані перестановки [1, 178–179].

Дія “Слова” з початку – виступи князів в похід – до кінця змальовуючи повернення Ігоря із полону, зображується на фоні природи, причому з особливою конкретністю автор описав степ, в який руські війська вступили, перейшовши “шоломя”, що сховало від них Руську землю. Академік О. С. Орлов майстерно зібрав в одну картину розкидані по степу “Слова” реалії цього степу, показав, наскільки точним у своїй розповіді автор. Степовий пейзаж з птахами і звірами, що населяють степ, весь час стоїть перед очима читачів “Слова”. Вони стежать за рухом руського війська по “чистому полю”, а половців – “неготовами дорогами”; бачать, разом з автором, як, слідом за військом, хижі звірі наближаються до поля битви, сподіваючись на поживу; вдивляються в туман, що заховав “русичей” на майбутньому полі битви; слухають “говор галич”, що провіщає настання ранку; гордяться здобиччю, розкиданою “по болотам и грязивым местом” після першої сутички з ворогом. Пейзаж супроводжує і розповідь про трагічну розв’язку походу, набираючи час від часу символічного значення: настає світанок, з “кровавими зорями”, “черними тучами”, які розкриваються потім як ворожі полчища, які ідуть справді “с моря” – з півдня: над полями піднімається курява від численного війська з кіньми, верблюдами, возами. І ось картина міняється: “черна земля” вкрита (“посеяна”) кістками, полита кров’ю – і від цієї реальної картини прямий перехід до символічного опису в тих самих образах землеробства, народного горя: “тугою въздыша по Русской земли”. Саме на цьому степу читач бачить траву, яка “ничить жалощами”, і в степових балках, на берегах річок, дерева, які “тугок к земле преклонились”. Реальній природі автор надав таких ліричних барв. Особливо широко розгортається картина природи, коли “Слово” зображує втечу Ігоря з полону, причому ця природа, в його уявленні, активно допомагає втікачеві, ховаючи його від переслідувачів [7, 37, 36, 37, 38, 40].

Таким чином, основна сюжетна лінія “Слова” вся проходить на фоні картин природи. Але і так звані “відступи” автора від цієї лінії, – спогади про минуле в мові Святослава, звертання до князів – також не позбавлені елементів пейзажу. В спогадах про крамольного Олега Гориславича перед нами постає спустошене руське поле, по якому “ретко ратаеве кикахуть”, на ньому лежать “трупие”, над якими “часто врани граяхуть”; в похвалі Святославу “грозному великому киевскому” – половецький степ з горбами і яругами, річками і озерами, потоками і болотами; в мові бояр – затемнення, витлумачене символічно, берег “синего моря”; в розповіді про смерть Ізяслава – “серебряные струи” Сули і “болтом” протікаюча Двина, покривавлена трава, на якій птахи крилами прикривають убитих, а звірі (лисиці) їм “кровь полизаша”. Напівказкова форма історично правдивої розповіді про Всеслава Полоцького показує його то в “сине мьгле”, то на “кровавом берегу” Немиги, засіяному “костями русских сынов”, то серед ночі “волком рыщущим” [7, 40, 41, 42, 46, 47].

Зійшовшись з народною лірикою здебільшого в самому принципі встановлення живого зв'язку між природою і настроями людини, автор "Слова" в той час значно ширше, ніж усна поезія, розгорнув у своєму оповіданні картини природи, на фоні яких відбуваються всі події [5, 182].

В цьому глибока відмінність "Слова" і від народних епічних жанрів, які не дають самостійних пейзажів, і від лірики, де природа тільки відтіняє настрої людини. Характерні елементи північного пейзажу, що нерідко зустрічаються в північних голосіннях, можливо, – пізня індивідуальна риса цього жанру в його місцевому виявленні.

В усіх випадках, коли картина природи – в її реальному або символічно-метафоричному тлумаченні – виникає в "Слові о полку Ігоревім", відношення природи до людини буває таким же, яким воно є і в пам'ятках народної творчості: природа не стоїть над людиною, як грізна нездоланна сила; вона допомагає їй, підкоряючись її задумам. Сама природа в "Слові" змальовується з усією відчутністю її реальності, світ тваринний з усіма його поведками і особливостями. Точна відповідність життєвій правді зберігається і в тих випадках, коли природа і тваринний світ змальовуються не самі по собі, а служать для створення художнього образу поведінки людини. Коли автор "Слова" по-казковому примушує природу і тваринний світ, що населяє її, допомагати людині, він залишається в рамках реалістичного їх зображення. Геніальна майстерність поета виявляється тут в тому, що нічого казково-фантастичного, що порушує реалістичність оповідання, нема, наприклад в описі того, як лісові і степові птахи допомагали князю Ігорю під час його втечі з полону: дятли в степу справді водяться тільки в балках, в долинах річок, тут вони і стукають дзьобом в дерево – автор створює на основі цих реальних спостережень цілу картину: "дятлове тектом путь к реце кажут" Ігорю, який легше може сховатися від переслідування саме в такій річковій балці. Чуткі птахи – гоголь і чернядь спокійно плавають і літають над водою, поки не чують наближення людини – автор "Слова" тому зображує їх охоронцями шляху Ігоря: ці чуткі птахи в його оповіданні мовчать – отже, шлях вільний. Тут глибоко реалістичне зображення природи поєднується з уявленнями про те, що вона живе життям героя, його інтересами і настроями. Так творчо розвиває автор "Слова" властиве народній поезії відчуття нерозривного зв'язку людини з навколишньою природою [5, 183].

Вся образна система "Слова" і його поетичні засоби навдивовижу яскраві, розмаїті, нестаріючі. Автор зумів творчо засвоїти вічно живі здобутки народного художнього мислення. Донині не втрачають свіжості, емоційної наснаги епітети "Слова", які зустрічаються в народній творчості і мають назву постійних – чорна земля, студена роса, чисте поле, сизий орел, чорний ворон, світле сонце, красна дівиця, синє море. Битва на річці Немизі змальована розгорнутою метафорою, в основі якої лежить уподібнення з хліборобською працею: тут "снопы стелють головами, молотять чепа харалужными, на тоцьъ животь (життя) кладуть, вѣють душу отъ тѣла". Аналогічними засобами зображена й поразка Ігоревих полків:

“Чръна земля подъ копыты костыми была посѣяна, а кровию польяна”. Подібну метафору маємо і в українській народній пісні:

Чорна земля заорана,  
І кулями засіяна,  
Білим тілом зволочена,  
І кровію сполочена [2, 16].

“Слово” – наскрізь метафоричне. А відомо, що метафора (перенесення ознак і властивостей одного явища на інше) належить до найсильніших і найоригінальніших засобів художності. Ось чому так міцно запам’ятовується, що Боян не грає на гусях, а “пуцашеть десять соколовъ на стадо лебедѣи”, що Ігор не попав у полон, а “высѣде изъ сѣдла злата а въ сѣдло кощиево”, що князі не чинили розбрат, а “крамолу коваху”. Останні дві метафори уже суто дружинного, воєнного походження. Зустрічаються в “Слові” метафори книжного, літературного характеру: “истягну умъ крѣпостию своею и поостри сердца своего мужествомъ” або “вѣщиа прѣсты на живая струны въскладаше” [7, 35, 42, 41, 35, 35].

“Слово” насичене численними гіперболами (великими перебільшеннями). Уже згадувалось, що Всеволод міг “Волгу веслы роскопити, а Донъ шеломы вымѣяти”; Ярослав Осмомисл підпер Карпатські гори своїми залізними полками, заступив угорському королеві путь, зачинив Дунаю ворота, а катапультами-метавками міг кидати важке каміння “черезъ облаки”; князь-чарівник Всеслав за ніч міг пробігти від Києва до Тмутороканя тощо [7, 44, 45].

У творі немало образів народної і воєнної символіки. Мутні ріки – це метафоричний символ ворожої навали; дошки без князька у золотoverхім теремі Святослава означали, за тогочасними віруваннями, нещастя, гибель; “великыи женьчугъ” з давніх-давен символізував сльози; похилений стяг означав поразку, меч був символом війни, влади, честі [7, 42].

До улюблених і часто вживаних поетичних засобів “Слова” належать риторичні та ліричні оклики, звертання, запитання. Вони особливо виразно виявляють емоційне ставлення автора до подій, глибоку зацікавленість ними, його співпереживання, створюють щиросердну, задушевну атмосферу, якою наснажена вся ця повість-пісня: “О Бояне, соловию старого времени!”, “О Руская земле, уже за шеломянемъ еси!”, “О, далече заиде соколь, птицъ бья, – к морю!”, “Что ми шумить, что ми звенить далече рано предъ зорями?”, “О моя сыновця, Игорю и Всеволоде!” [7, 35, 37, 41, 43].

Кожне словосполучення, кожне речення твору є перлиною художньої образності. А образність ця є носієм, виразником всенародних ідей невмирущого суспільного звучання. Через це “Слово о полку Ігоревім” належить до найкоштовніших скарбів світової літератури.

“Слово” – надзвичайно динамічний твір. Один епізод тут швидко змінюється іншим. А кожен епізод у свою чергу сповнений руху і дії. Мисль Бояна розбігається, мчать назустріч один одному руські і половецькі полки, пилюга покриває поля, з моря сунуть тучі, гарцює на коні Всеволод, розсікаючи мечем оварські шоломи, утікає Ігор, його переслідують Кончак і Гзак. Динамізм руху поєднується із

експресією звуків. Тут чути бойові оклики, звуки труб, удари мечів і шабель, тріщання списів, стогін-рикання поранених воїнів, плач жінок, пісні дівчат, клекіт орлів, брехання лисиць, каркання воронів, гудіння землі, співи солов'їв. “Слово” розпочинається піснями слави Бояна і закінчується авторовою піснею-зздравицею князям і дружині. Дуже яскравою і динамічною є зорова образність твору. Тут сяє сонце і насувається п'ятьма, спадає ніч і настає ранок, сходять криваві зорі, у чорних тучах трепечуть сині блискавки, Всеволод “посвічує” золотим шоломом. Автор особливо полюбляє червоний, золотий і срібний кольори. Щити, стяги, кров – “чръленья”; сідла, стремена, шоломи, княжі престоли, гроші, жіночі прикраси, дах княжого терема – золоті або позолочені; ратища списів, сивина Святослава київського, струмки і навіть береги Дінця – срібні. Динамічна і контрастна психологічна палітра “Слова”: радість переплітається з горем, слава із хулою, надія з тривогою, ненависть із любов'ю і ніжністю [7, 39, 37].

Розмаїтою і багатоголовою є ритмічна структура “Слова”. В одних випадках ритмічне звучання породжене тим, що двоє, а то й більше, речень чи словосполучень починаються тим самим словом (анафора):

Тут ся брата разлучиста на брезѣ быстрои Каялы,  
ту кроваваго вина недоста;  
ту пирѣ докончаша храбрии русичи...[7, 49].

Або:

Уже снесся хула на хвалу,  
уже тресну нужда на волю,  
уже врѣжеса дивь на землю [7, 43].

В інших місцях речення або частини їх закінчуються однаковими складами, римуються. Ось Боян пускає десять соколів на стадо лебедів,

которыи дотечаше,  
та преди пѣснь пояше  
старому Ярославу,  
храброму Мстиславу [7, 35].

Або:

Всеславѣ князь людемъ судяше,  
княземъ грады рядяше,  
а самъ въ ночь влъкомъ рыскаше [7, 47].

Ритмічну силу, інтонаційну виразність несуть у собі численні алітерації (повторення однакових приголосних) і асонанси (повторення однакових голосних). Наприклад: “въ пятькъ потопташа поганья плѣкы половецкыя” (алітерація і асонанс), “трубы трубятъ в Новѣградѣ” (алітерація), “се ли створисте моеи сребренеи сѣдинѣ” (алітерація), “не было оно обидѣ порождено ни соколу, ни кречету, ни тебѣ, чръныш воронѣ, поганьи половчине” (асонанс) тощо. У “Слові” маємо характерні народні тавтологічні звороти (своєрідні повторення): “мости мостити”, “свѣтъ свѣтлы”, “мыслию смыслити”, “думою сдумати” [7, 38, 36, 43, 38, 38, 36, 40, 40].

Майже в кожній частині твору, основувшись на тих чи інших повторах, можна відкрити свій ритм. Та, в основі своєї ритміка “Слова” побудована на паралелізмі

подібних, симетричних конструкцій – словосполучень, найрізноманітнішого типу. Ритм “Слова” – це смисловий ритм. Він змінюється відповідно до сенсу того чи іншого місця твору, його настрою. Тут ритмічно організована вся ідейно-образна система. Навіть композиція твору і співвідношення його частин має свій ритм.

Композиція, образність, ритміка “Слова” такі своєрідні, що учені сперечаються, визначаючи жанр цього твору. Що це – старовинний вірш чи римована проза? Поема чи ораторський твір? У самому тексті “Слово” тричі називається піснею, один раз – повістю, а в заголовку – словом (у першооригіналі заголовок могло й не бути). Оце підкреслення терміна “пісня”, як і сам характер поетики “Слова”, твору закличного, сповненого незвичних для розмовної і навіть ораторської мови складних художніх образів, насамперед метафор, дозволяє твердити, що “Слово” є словесно-музичним твором. Воно, очевидно, співалося, а частково промовлялося речитативом (наспівна декламація) у супроводі музичного струнного інструмента гуслів. А повістю “Слово” назване тому, що це була пісня, яка оповідала про події сучасні і минулі, поєднуючи епічне і ліричне начало, вірш і прозу, часто ритмічну.

Нема сумніву, що “Слово” – це не фольклорна пам’ятка. Високоталановитий, освічений автор блискуче знав історію, легко і правильно орієнтувався в політичних і державних обставинах свого часу і часів минулих, майстерно володів поетично-образними надбаннями народної творчості, знав світову літературу [2, 18–19].

М. Максимович називає Автора “поетом-письменником”, підкреслюючи цим особливості його стилю: творче поєднання традицій усної та книжної літератур, прозового й поетичного викладу. Самобутній митець став засновником поетичного героїчного епосу, традицій якого вплинули на розвиток пізніших українських дум і російських билин [3, 21].

Наші вчені різнобічно вивчали постать Автора. Більшість дослідників відзначає, що позитивний вплив на формування стилю поета справила творчість Бояна. Максимович та Франко доводять: Боян – сучасник Нестора-літописця, творив у другій половині XI ст.; з його віршів Автор “Слова” використав 13 цитат. За припущенням Максимовича, Боян – придворний поет чернігівських князів, перший панегірист у нашій літературі. На думку Партицького, Косовського, Безсонова під цим іменем творив відомий державний і культурний діяч XI ст. воєвода Ян Вишатич. Гуца-Венелін вбачав у Боянові болгарського князя Бояна Володимировича. Малишевський порівнює його зі співцем Орем та відомим книжником Тимофієм, а Грушевський додає, що Автор міг зазнати впливу не тільки Бояна, а й стародавнього поета Ходини [3, 23].

У XIX – на початку XX ст. в Україні були здійснені десятки перекладів і переспівів “Слова” українською, російською, польською, німецькою, грецькою мовами. Більшість із них сягають доброго фахового рівня і є внеском у національну культурну скарбницю. А переклади Максимовича, М. Чернявського, К. Зіньківського та Щурата належать до кращих. Велику естетичну цінність мають переспіви Шевченка, варіації Франка на теми пам’ятки. Максимович розглянув інтерпретації, виконані О. Вельтманом, М. Гербелем, Д. Дубенським та ін. Вчений



застерігав перекладачів од полегшеного підходу до пам'ятки, спроб її осучаснити, замінити давні назви новітніми. Максимовичеву концепцію перекладу “Слова” розвивали в подальшому Огоновський, І. Жданов, Владимирів, Франко.

Усі дослідники одноставно визнають “Слово” видатною пам'яткою нашого письменства. Максимович називав поему, поряд із “Повістю минулих літ”, проповідями Кирила Турівського, найкращим твором світової літератури, за влучним визначенням Огоновського, “Слово” мало таке ж значення, як “Одіссея” та “Іліада” Гомера для греків, “Краледворський літопис” для чехів. Поема благотворно вплинула на розвиток і романтичної, і реалістичної літератури, сприяла розробці історичної тематики, зокрема княжих часів, посилюючи її героїко-патріотичне спрямування. “Слово” живило національну самосвідомість, утверджуючи концепцію Київської Русі як давньої української держави, культура якої є здобутком нашого народу. Значний внесок у розвиток цієї концепції зробили Максимович, Андрієвський, Жданов, Огоновський, Владимирів; з неї розпочав свої словознавчі студії М. Гудзій.

У передмові до віденського видання “Слова” Б. Лепкий писав: “А зворушує воно нас не тільки своїм змістом, але й тим святим зворушенням, якого зазнаємо перед лицем кожного справжнього архітвору. Відкриваються в нас народні гордощі, що наша вітчизна вже в XII столітті видала такого генія-співака, котрий минувшість пов'язав з будучністю, котрий світ реальний, князів, княгинь, бояр помішав з вимріяним, а народну поезію сплів із світовою в оден нев'янучий вінок, котрий давню поганську віру, всіляких Хорсів, Даждьбогів, Стрибогів і Дивів поставив поруч нової християнської, для котрого життя на Україні було чимсь рідним, суцільним, непроминаючим і дорогоцінним. Мало який поет-творець ставив собі таке завдання тяжке і мало котрому воно так гарно вдалося, як невідомому по імені авторови “Слова” [3, 27].

Можемо зробити висновок, що окрім багатой різножанрової перекладної літератури, писемність доби Київської Русі характеризується наявністю власної, оригінальної літератури, що сформувалася і розвивалась далі на місцевому, національному ґрунті. В оригінальній літературі найповніше відтворено народні традиції, національну самосвідомість і прагнення володарів Київської Русі відстояти свою і державну незалежність у боротьбі як із зовнішніми ворогами (переважно кочівниками), так і з внутрішньою роздробленістю та відцентровими силами.

Знайомство з художньою літературою Київської Русі переконує нас у тому, що вона мала всі ознаки справжнього творчого росту, які, на жаль, гальмувалися наскоками степових кочовиків, а потім і жорстоким монголо-татарським ігом.

#### Література

1. Абасов З. А. Ученик как субъект педагогической технологии / З. А. Абасов // Школьные технологии. – 2001. – № 2. – С. 39–44.
2. Давньоукраїнське письменство. “Слово о полку Ігоревім” // Українська мова та література. – 1998. – № 21–24 (85–88).
3. Демчук О. Урок-диспут: Жанрова особливість “Слова о полку Ігоревім” / О. Демчук // Українська мова і література в школі. – 2000. – № 4. – С. 36–37.
4. Джерела дружно біють : Хрестоматія з української літератури для 9 класу / [укл. Б. Степанишин]. – 2-ге вид. – К. : Освіта, 1999. – 480 с.

5. Довідка про експертну перевірку експериментальної авторської школи-комплексу № 3 селища Южне м. Одеси // Інформаційний збірник Міністерства освіти України. – 1992. – № 2. – С. 9.
6. Історія світової культури. Культурні регіони : [навчальний посібник] / [кер. авт. кол. Л. Т. Левчук]. – 2-ге вид., стереотип. – К. : Либідь, 1997. – 448 с.
7. Калинець І. Геніальний твір невідомого автора / І. Калинець // Урок української. – 2002. – № 4. – С. 45–47.
8. Кон И. С. Психология старшеклассника : [пособие для учителей] / И. С. Кон. – М. : Просвещение, 1980. – 192 с.

#### **Анотація**

Світова література знає небагато творів, які б захоплювали нові й нові покоління, перетинали межі країн і материків, здобували все ширшу й гучнішу славу. І саме до таких пам'яток належить безсмертне “Слово о полку Ігоревім” – героїчна, сповнена палкої любові до вітчизни, до свого народу пісня-заклик, що лине з сивих віків Київської Русі і гаряче відлунує в наших серцях. Окрім багатой різножанрової перекладної літератури, писемність доби Київської Русі характеризується наявністю власної, оригінальної літератури, що сформувалася і розвивалась далі на місцевому, національному ґрунті. В оригінальній літературі найповніше відтворено народні традиції, національну самосвідомість і прагнення володарів Київської Русі відстояти свою і державну незалежність у боротьбі як із зовнішніми ворогами (переважно кочівниками), так і з внутрішньою роздробленістю та відцентровими силами. Знайомство з художньою літературою Київської Русі переконує нас у тому, що вона мала всі ознаки справжнього творчого росту, які, на жаль, гальмувалися наскоками степових кочовиків, а потім і жорстоким монголо-татарським ігом.

**Ключові слова:** “Слово о полку Ігоревім”, пісня-заклик, оригінальна література, Київська Русь.

#### **Аннотация**

Мировая литература знает много произведений, которые захватывали новые и новые поколения, пересекали границы стран и континентов, получали все более широкую и громкую славу. И именно к таким памятникам принадлежит бессмертное “Слово о полку Игореве” – героическая, полная пылкой любви к отчизне, к своему народу песня-призыв, несется с седых веков Киевской Руси и горяче отзывается в наших сердцах. Кроме богатой разножанровой переводной литературы, письменность эпохи Киевской Руси характеризуется наличием собственной, оригинальной литературы, сформировалась и развивалась далее на местной, национальной почве. В оригинальной литературе наиболее полно воспроизведены народные традиции, национальное самосознание и стремление обладателей Киевской Руси отстоять свою и государственную независимость в борьбе как с внешними врагами (преимущественно кочевниками) так и с внутренней раздробленностью и центробежными силами. Знакомство с художественной литературой Киевской Руси убеждает нас в том, что она имела все признаки настоящего творческого роста, которые, к сожалению, тормозились наскоками степных кочевников, а затем и жестоким монголо-татарским игом.

**Ключевые слова:** “Слово о полку Игореве”, песня-призыв, оригинальная литература, Киевская Русь.

#### **Summary**

The world literature knows a few works that could capture new generations, cross the boundaries of countries and continents, gain wider and louder fame. And namely “The Song of Igor’s Campaign” belongs to such immortal memorials. It is so called a heroic sing-call, full of ardent love for the motherland, the people, flowing from the grey old times of Kyiv Rus and fervently echoes in our hearts. Except of great number of different genres and translated literature, the written language of Kyiv Rus is characterized by its own, original literature, formed and developed on its local national basis. In the original literature traditions, national identity and aspirations of the princes of Kyiv Rus

to state and defend the independence against both external enemies (mostly nomads) and the internal fragmentation and centrifugal forces are fully depicted. Meeting the literature of Kyiv Rus convinces us that it had all the hallmarks of a true creative growth, which, unfortunately, hampered by the raids of steppe nomads and then the brutal Mongol-Tatar yoke.

**Keywords:** “The Song of Igor’s Campaign”, sing-call, original literature, Kyiv Rus.

УДК 821(37)-143.09

**Домбровський М. Б.**,  
кандидат філологічних наук,  
Львівський національний університет  
імені Івана Франка

## КУЛЬТУРНИЙ ЗОЛОТИЙ ВІК В ОБРАЗНОМУ СВІТІ ТІБУЛЛА

### 1.

У класичній філології у працях, присвячених окремим мотивам чи образам, основний вектор дослідження переважно спрямований назовні відносно тексту: встановлюються джерела мотиву в конкретного автора, з’ясовується особистий внесок автора в трактування цього мотиву, вивчаються генетичні зв’язки з попередниками і вплив на наступників. Саме такого роду дослідження існують і щодо образу (культурного) золотого віку Тібулла<sup>1</sup>.

У цій статті ми би хотіли зосередитись навпаки – на внутрішній структурі образу культурного золотого віку в контексті цілості образного світу Тібулла. Така настановленість змушує нас почати з деяких загальних зауважень щодо природи і структури цього образного світу (висновки тут робляться на матеріалі першої книги Тібулла).

### 2.

Тексти Тібулла – суб’єктивна лірика. А отже, суб’єкт є мірилом світу і надає йому цілості. Вся змістова структура елегій вибудовується довкола базової опозиції “суб’єкт – світ”. Суб’єкт і світ стають двома протилежними полюсами “поетичного поля” елегій. Поле це твориться завдяки натягу, напрузі, яка виникає між суб’єктом і світом. А напруга постає на зіткненні двох протилежних інтенцій, що виходять, з одного боку, від суб’єкта, і, з другого боку, – від світу: суб’єкт прагне злитися з зовнішнім світом в акті любові, світ же відгороджується від суб’єкта з його прагненням.

В різних своїй “пунктах” світ відгороджується від суб’єкта по-різному. Відповідно до різної міри і способу відмежування світу в тому чи іншому пункті можна говорити про *сегменти* того світу. У власне образному вимірі ці сегменти реалізуються як образи певного середовища реального / можливого / уявного перебування суб’єкта. Кожен з таких образів має своє місце в *часових* і *просторових* координатах образного світу і єдиний *емоційний* рисунок. Це “підсвіти” чи “малі світи” образного світу елегій Тібулла – основні його структурні елементи.

<sup>1</sup> М. Віфstrand Шібе (Тібулл у зв’язку з Вергілієм [7] і А. Баллока (Тібулл у зв’язку з олександрійськими поетами [5, 85–87]).